

Психосоматичні кореляти екологічної свідомості студентів закладів вищої освіти

Н.М. Ордатій¹, І.М. Візнюк²

¹Вінницький національний медичний університет імені М.І. Пирогова, Вінниця, Україна

²Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, Україна

Анотація. *Мета:* визначення взаємозв'язку психологічного здоров'я та екологічної свідомості здобувачів освіти в закладах вищої освіти. *Об'єкт дослідження:* взаємозв'язок психологічного здоров'я та екологічної свідомості студентів. *Методи дослідження.* У процесі дослідження апробовано такий психодіагностичний інструментарій: методика визначення семантичного диференціала, методика визначення самопочуття, настрою та активності, Міннесотський багатопрофільний особистісний опитувальник, згідно з якими опрацьовано статистичні дані дослідження, проаналізовано якісні та кількісні показники одержаних результатів. *Результати.* Поляризація акцентуацій характеру студентів впливає на схильність до розвитку психопатологічних рис (психопатії, гострі афективні реакції, девіаційні розлади поведінки, невроз тощо). Студенти-медики та студенти-психологи контрольної групи за Міннесотським багатопрофільним особистісним опитувальником мають більш гармонійний особистісний профіль порівняно з респондентами експериментальної групи, їм властиві висока екологічна усвідомленість і вмотивованість в умовах середовища закладу вищої освіти. Встановлено, що студенти-медики мають більшу схильність до прояву психосоматогенії (іпохондричного характеру за шкалою Hs), більшу замкнутість порівняно зі студентами-психологами (шкала Sc), у яких вищі оптимістичність і відкритість (шкала Ma) як адаптивні внутрішні ресурси психологічної стійкості до впливу стресових ситуацій екосередовища закладу вищої освіти.

Ключові слова: психосоматичне здоров'я, екологічна свідомість, здобувачі освіти, заклади вищої освіти.

Вступ

Потреба суспільства в нових якісних освітніх досягненнях є потужним чинником впливу на особистість здобувача, який спонукає його до змін власне основ розуміння взаємозв'язку освіти та особистісного розвитку. У класичній парадигмі сучасної освіти вирішальну роль відіграє принцип детермінізму, який втілено в абсолютизації ролі впливу викладача на студента. У нових моделях освіти центральне місце займає процес розвитку або ко-еволюції викладача та здобувача освіти. Реалізуючи механістичний характер наукового розвитку, класична освітня парадигма вдається до оптимізації, інтенсифікації, уніфікації освітнього процесу зі стандартизацією програм та планів [1–3].

Нова модель освіти передбачає індетермінізм, нелінійний характер зв'язків, багатоваріантність рішень, ко-еволюцію, інноваційні методології та методи розвитку мислення, синергетизм, альтернативність, креативність викладача та студента у їх взаємодії та співпраці, що формуватиме відповідний рівень екологічної свідомості здобувачів освіти (І. Бойко, В. Борейко, Н. Марфенін, В. Оскольський, О. Паламарчук, О. Яницький).

Мета статті: визначення взаємозв'язку психологічного здоров'я та екологічної свідомості здобувачів освіти в закладах вищої освіти (ЗВО).

Об'єкт і методи дослідження

Експериментальною базою дослідження упродовж 2021–2022 рр. були Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського та Вінницький національний медичний університет імені М.І. Пирогова. Загальна чисельність вибірки студентів становила 210 здобувачів вищої освіти спеціальностей 222 «Медицина» та 053 «Психологія» вікової категорії 17–22 роки, які надали згоду на участь у дослідженні. Наявність пси-

хосоматичних ознак та їх відсутність у групах зумовлюють їх поділ на контрольну та експериментальну групи за кожною вибіркою осіб.

Об'єкт дослідження: взаємозв'язок психологічного здоров'я та екологічної свідомості студентів.

У процесі дослідження апробовано такий психодіагностичний інструментарій: методика визначення семантичного диференціала, методика визначення самопочуття, настрою і активності, Міннесотський багатопрофільний особистісний опитувальник, згідно з якими опрацьовано статистичні дані дослідження, проаналізовано якісні та кількісні показники одержаних результатів.

Результати

Екологічна свідомість — інтегральна риса характеру особистості, яка здатна активно коригувати власний спосіб життя в межах екосередовища, а також є важливою складовою суспільної свідомості й водночас детермінантою масового світосприйняття, яка передусім сприяє переусвідомленню традиційної шкали цінностей на перевагу ціннісному ставленню і співіснуванню людини з природою в умовах соціально-екологічної інтервенції [2, 3].

Методика визначення семантичного диференціала застосована для виявлення емоційної реакції респондентів на слова та змістовно-смыслову й семантичну складові мовленнєвої діяльності. За кожною шкалою опитувальника розраховано середні оцінки, трансформовано їх у бали за трьома факторами: *фактор оцінки* (Ео) — 1, 4, 8, 10 балів; *фактор сили* (Ес) — 2, 6, 9, 12 балів; *фактор активності* (Еа) — 3, 5, 7, 11 балів. Наприкінці роботи до кожного слова отримують 12 оцінок у відповідних таблицях. Середні показники позначають середнє значення за кожним із трьох факторів (табл. 1). Обрахунки здійснювали за інтервалом між середньогруповими та індивідуальними ви- мірами кожного слова згідно з формулою:

Таблиця 1 Емоційна реакція респондентів на слова та змістовно-сміслову й семантичну складові мовленнєвої діяльності, згідно з семантичним диференціалом

Фактор оцінки (Ео)		Фактор сили (Ес)		Фактор активності (Еа)	
Слова	Бали	Слова	Бали	Слова	Бали
Щирий	9,4	Прагматичний	5,3	Щирий	5,7
Вірний	8,5	Байдужий	4,7	Зухвалий	4,9
Співчутливий	7,1	Зухвалий	4,2	Вірний	3,1
Розсудливий	6,8	Ощадливий	3,2	Ощадливий	2,5
Покірний	6,4	Вірний	2,6	Співчутливий	1,8
Скромний	5,1	Покірний	1,2	Прагматичний	1,4
Байдужий	4,3	Скромний	0,5	Розсудливий	0,7
Прагматичний	3,1	Щирий	-1,2	Покірний	0,1
Ощадливий	2,2	Співчутливий	-1,4	Скромний	-1,3
Зухвалий	1,2	Розсудливий	-1,7	Байдужий	-1,4

$$E = (E_o)_{\text{інд.}} - (E_o)_{\text{гр.}} + (E_c)_{\text{інд.}} - (E_c)_{\text{гр.}} + (E_a)_{\text{інд.}} - (E_a)_{\text{гр.}},$$

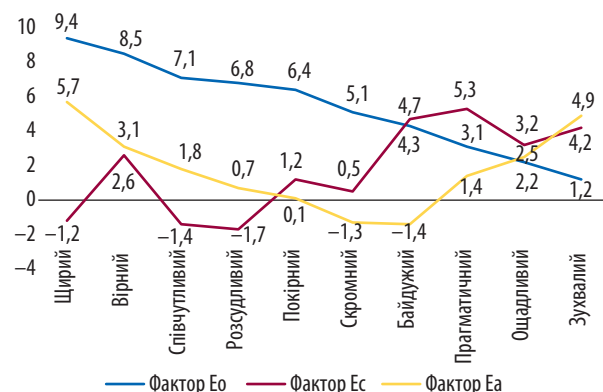
де $E_{\text{інд.}}$ та $E_{\text{гр.}}$ — середньостатистичні виміри індивідуальних та групових показників за результатами методики.

Отримані результати узагальнено (табл. 1, рис. 1) за усіма факторами (Ео, Ес, Еа) та їх середніми значеннями в порядку зменшення середньої ваги кожного зі слів.

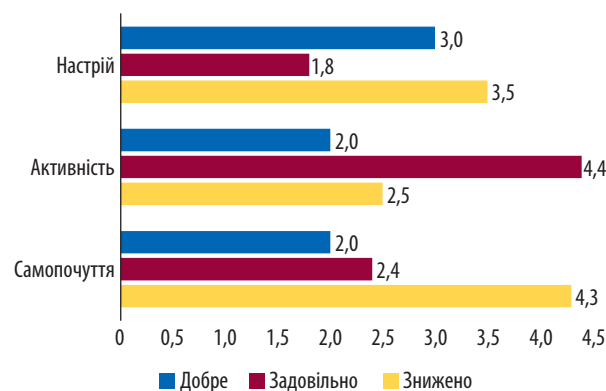
Зауважимо, що за фактором Ео виявилася позитивне та негативне ставлення людини до слова, фактор Ес визначав саме потенціал її можливостей, а фактор Еа вказував на спроможність до реалізації власного потенціалу у вимірах екосередовища ЗВО.

На рис. 1 показано, що фактор оцінки (Ео) є найвищим для таких слів, як «щирий» і «вірний», найнижчим — для слів «ощадливий» та «зухвалий». Фактор сили (Ес) відображено в максимальних показниках за значенням таких слів, як «прагматичний» і «байдужий», у мінімальних — в словах «співчутливий» та «розсудливий». Фактор активності (Еа) представлено в найвищому значенні слів «щирий» і «зухвалий», а в найнижчому — «скромний» та «байдужий». Отже, загальнолюдські цінності дуже актуальні для студентів в екосередовищі ЗВО згідно з максимальними показниками (9,4 та 8,5). Однак незважаючи на те, що фактор сили чи потенціал слів «прагматичний» і «байдужий» є домінувальним (5,3 та 4,7), а фактор активності як чинник реалізації значення слова в майбутньому визначає їх рівносильність, прагматичні та загальнолюдські цінності, що в однакових пропорціях представлені в табл. 1, підтверджують їх репрезентативність в обох групах. Порівнюючи ці показники, зауважимо, що фактор оцінки отримав максимальну кількість балів (9,4), а фактори активності та сили мають середні цифрові значення (5,3 та 5,7), що свідчить про наявність і підпорядкованість загальнолюдських цінностей у респондентів за досить високими показниками, однак потенціал реалізації цих якостей (Ес та Еа) у поведінці здобувачів вищої освіти експериментальної групи є незначним і проблематичним у сучасних умовах ЗВО. У контрольній групі зафіксовано високий рівень зацікавленості студентів у збереженні природних об'єктів та догляді за ними, що вказує на їх раціональний підхід до організації здорового способу життя і використання власного життєвого потенціалу.

За методикою визначення самопочуття, активності, настрою (САН) (В. Доскіна, Н. Лаврентьева, В. Шарай, М. Мірошникова) для їх оцінки встановлено, що переживання самопочуття, активності та настрою (рис. 2) знаходяться на межі середнього та низького рівнів ($2,4 \geq 4,4$ та $2,5 \geq 4,3$)

Рисунок 1 Семантичний диференціал якісного та кількісного індексу значення слів у респондентів

у повсякденній діяльності здобувачів освіти. У респондентів експериментальної групи із середнім та високим рівнем екологічної свідомості відповідні показники значно вищі та знаходяться в межах високого рівня, за винятком активності із середнім рівнем настрою, яка має показник 1,8.

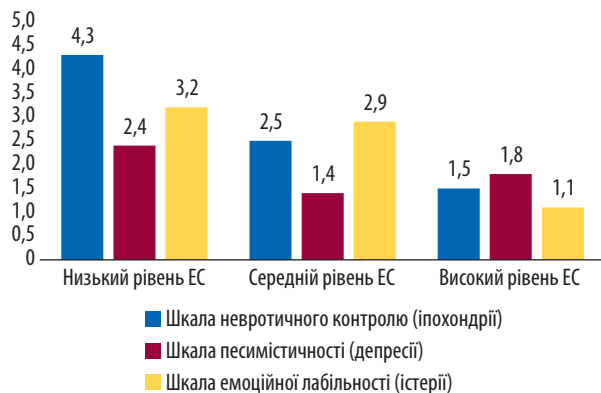
Рисунок 2 Результати оцінки психічного стану експериментальної групи (самопочуття, активності, настрою) здобувачів освіти ЗВО

Виявлені особливості дають змогу прослідкувати тенденцію: при підвищенні рівня екологічної вмотивованості (реалізується в пізнавальній активності, емпатії, управлінні власними емоціями, розпізнаванні емоцій інших людей тощо) зростатимуть показники самопочуття, активності та настрою особистості.

Зауважимо, що суттєвих відмінностей між студентами-медиками та студентами-психологами за цією методикою не встановлено. У контрольній групі зафіксовано високі показники настрою, активності та самопочуття, що відображено у природоцентричному спрямуванні при формуванні власних стратегій життя.

Відповідно до мети та завдань дослідження використано такі шкали *Міннесотського багатопрофільного особистісного опитувальника (MMPI-2)*: Шкала невротичного контролю (іпохондрії), Шкала песимістичності (депресії) та Шкала емоційної лабільності (істерії) (рис. 3).

Рисунок 3 Результати дослідження студентів експериментальної групи за методикою ММПІ-2

На рис. 3 відображено показники трьох шкал наявного рівня екологічної свідомості у студентів. Так, при низькому рівні екологічної свідомості респондентів виявлено виражений невротичний контроль (іпохондрія) — 4,3, схильність до песимістичності (депресії) — 2,4 та емоційної лабільності (істерії) — 3,2. Респонденти із середнім рівнем екологічної свідомості характеризуються схильністю до невротичного контролю (іпохондрії) — 2,5, песимістичності (депресії) — 1,4 та емоційної лабільності (істерії) — 2,9. Високий рівень екологічної свідомості респондентів визначає відсутність відхилень за зазначеними шкалами.

Шкала іпохондрії вимірює схильність учасника до астеноневротичного типу особистості. Для цього типу турбота про здоров'я набуває надцінного характеру, домінує в системі особистих цінностей, знижує рівень активності, збіднює інтереси, відриває від суспільного життя. Здорові студенти з високими оцінками за цією шкалою повільні, пасивні, безініціативні, з негнучким консервативним мисленням, схильні приймати все на віру, з покірним ставленням до влади й авторитету. У спілкуванні їм не вистачає невимушеності, вони повільно пристосовуються і погано переносять зміну обстановки, легко втрачають рівновагу в соціальних конфліктах. Але при цьому невивагливі, задовольняються малим, добре долаючи звичні труднощі.

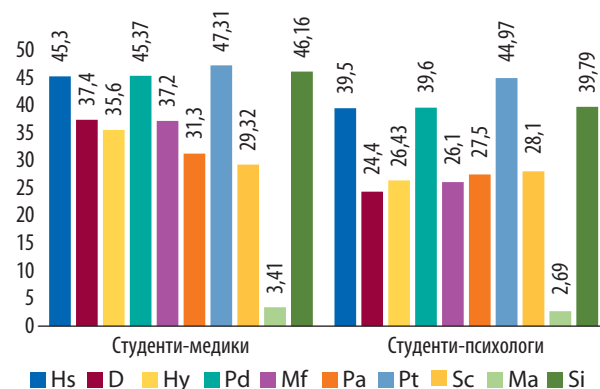
Шкала депресії вимірює ступінь «близькості» до гіпотимного типу особистості. Високі оцінки за цією шкалою властиві чутливим, сенситивним особам, схильним до тривоги, боязким, сором'язливим, незадоволенням собою і власними можливостями. У справах вони старанні, сумлінні, високоморальні й обов'язкові, але не здатні прийняти рішення самостійно, без коливань і невпевненості. Будь-яка робота або діяльність їм неприємні і дуже швидко їх стомлюють. Вони не здатні до тривалого вольового зусилля і за найменших труднощів впадають у відчай. Оточенню така людина здається песимістом, замкнутим, мовчазним, сором'язливим та надмірно серйозним, однак насправді

особа може відчувати потребу в глибоких і міцних контактах з навколишніми людьми. Вона легко ідентифікує себе з окремими людьми, явищами, якщо ж ототожнення порушується, то особистість сприймає це як катастрофу, що псує її настрій. Насправді ці люди намагаються таким чином привернути до себе увагу й утримувати в полі зору оточення, небайдужого до них.

Шкала істерії сформована для виявлення осіб, схильних до невротичних захисних реакцій конверсійного типу. Вони використовують симптоми фізичного захворювання як засіб вирішення скрутних ситуацій або як спосіб уникнення повної відповідальності. Усі проблеми вирішуються зануренням у хворобу. У людей з високими оцінками за цією шкалою відзначаються здатність до витіснення факторів, що викликають тривогу; демонстративне підкреслення соматичного неблагополуччя з тенденцією заперечувати труднощі в соціальній адаптації. У конфліктах такі студенти для самозахисту найчастіше використовують посилення на наявність соматичних скарг, які мають поверхневий характер, що підтверджує наші припущення.

Встановлено, що особливості психогенії за цим типом є психопатологічним підґрунтям для розвитку стресових розладів. Особистісний профіль за ММPI-2 в експериментальній групі (із психосоматичними дисфункціями) відрізняється змістовним наповненням від профілю контрольної групи респондентів, у першу чергу, за рахунок соціальної інтровертності, проявів психастенії, зіткнення протилежних внутрішніх потреб та схильності до психосоматизації стресових переживань (рис. 4). Зауважимо, що в особистісному профілі ММPI-2 експериментальної групи виявлено вищі показники за результатами шкали Pt ($45,37 \pm 39,85$ порівняно з $9,60 \pm 9,15$ бала; $p \leq 0,01$), що зумовлено екологічним впливом на психіку осіб у соціометричному вимірі (підвищена конфліктність у середовищі ЗВО, неузгодженість інтересів у колективі, онлайн-навчання тощо), та діагностовано більш виражені риси тривожності (шкала Pt, $47,31 \pm 44,31$ порівняно з $17,97 \pm 11,29$ бала; $p \leq 0,01$) і соціальної інтровертності (шкала Si, $46,16 \pm 39,34$ порівняно з $9,79 \pm 7,23$ бала; $p \leq 0,001$).

Рисунок 4 Особистісний профіль студентів-медиків і студентів-психологів за ММPI-2 в експериментальній групі (із психосоматичними дисфункціями)

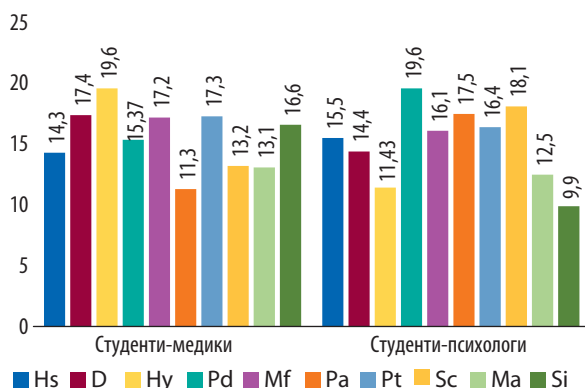
Студенти-медики та студенти-психологи контрольної групи за ММPI-2 мають більш гармонійний особистісний профіль порівняно з респондентами експериментальної групи, їм властиві висока екологічна усвідомленість і вмотивованість у умовах середовища ЗВО (рис. 5).

Встановлено також, що студенти-медики мають більшу схильність до прояву психосоматогенії (іпохон-

дричного характеру за шкалою Hs), більшу замкнутість порівняно з контрольною групою студентів-психологів (шкала Sc), у яких вищі оптимістичність та відкритість (шкала Ma) як адаптивні внутрішні ресурси психологічної стійкості до впливу стресових ситуацій екосередовища ЗВО.

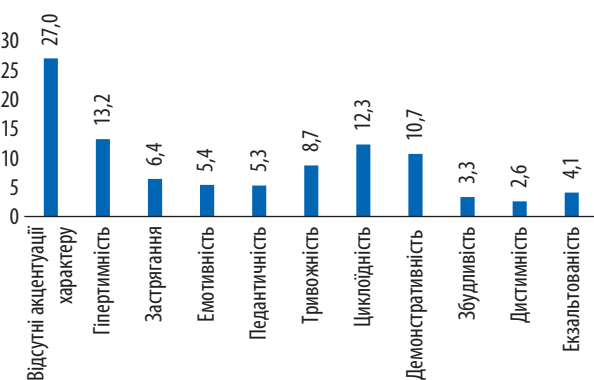
Подібною до ММРІ-2 в змістовному контексті є методика визначення типу акцентуації рис характеру та темпераменту К. Леонгарда і Г. Шмішека, призначена для діагностики акцентуованих типів особистості та їх розвитку, адаптації та психічного здоров'я, а також для вимірювання вираженості основних рис, які накладають відбиток на особистість загалом і за несприятливих соціальних умов руйнують її структуру. У контрольній групі не зафіксовано істотно виражених проявів акцентуації характеру; в експериментальній групі у 73% респондентів виявлено ознаки деякої акцентуації характеру.

Рисунок 5 Особистісний профіль студентів-медиків і студентів-психологів за ММРІ-2 в контрольній групі

Із використанням цієї методики виокремлено такі основні типи акцентуованих особистостей (рис. 6), що за сприятливих умов відповідають систематичі психопатій у респондентів дослідження: гіпертимність (13,2%), застрягання (6,4%), емотивність (5,4%), педантичність (5,3%), тривожність (8,7%), циклоїдність (12,3%), демонстративність (10,7%), збудливість (3,3%), дистимність (2,6%), екзальтованість (4,1%).

Рисунок 6 Типи акцентуації рис характеру та темпераменту (за методикою К. Леонгарда і Г. Шмішека)

Обговорення

Демонстративний тип характеризує потреба особи в самовираженні, що зумовлена постійним прагненням вразити оточення, привернути до себе увагу за допомогою самовихваляння і демонстрації себе в центрі подій, що відоб-

ражає виражену істеричність (за шкалою Hy ММРІ-2), схильність до драматизації подій, нестійкість фону настрою і чутливості, егоцентризм, інфантильність, екзальтованість тощо.

Педантичний тип має яскраво виражені зовнішні прояви — прагнення до порядку, підвищену акуратність, нерішучість та обережність. Згідно з показниками шкали Hs у них переважають такі особистісні риси: схильність до гіперсоціалізації установок, контролю власних емоцій, традиційні поведінкові орієнтування, загальноприйняті норми, які вказують на фіксацію уваги людини на самовідчутті та схильність до іпохондричних навіювань.

Для **застрягаючого типу** характерні тривалість емоційних переживань і низька стійкість до афекту. За шкалою D ММРІ-2 їм властиві песимістично знижений настрій, бажання відійти від складного ухвалення рішень; вони часто засмучені власним становищем через життєві події. Спостерігається клінічно виражена депресія із відчуттям безперспективності, смутку та суїцидальними намірами.

Збудливий тип має надзвичайно виражену імпульсивність поведінки, що підтверджує за шкалою Pd ММРІ-2 наявність таких рис: підвищена схильність до конфліктності, імпульсивності, недостатність об'єктивних обставин в усвідомленій орієнтації за бажанням і аж ніяк за реальною подій (ігнорування об'єктивних обставин в усвідомленій орієнтації бажань). Такі особи демонструють ознаки соціальної дезадаптованості, агресивність, конфліктність, виражену імпульсивність та безконтрольність власної поведінки.

Гіпертимний тип характеризується схильністю до постійного перебування в яскраво-піднесеному настрої, незважаючи на відсутність будь-яких зовнішніх причин цього, згідно з чим за шкалою X ММРІ-2 виокреслено акцентуованість, яка зумовлена стійким підвищенням настрою, енергійності та активності, відчуттям добробуту, фізичної та психічної продуктивності.

Дистимний тип респондентів відрізняється їх сконцентрованістю на похмурих настроях, негативних результатах і сумних аспектах життя, що виявляється в поведінці, в спілкуванні з оточенням, в особливостях ухвалення рішень тощо. Зазвичай ці люди занадто серйозні та малоактивні. За шкалою Sc ММРІ-2 визначено їхні особистісні якості: відмежування від оточення, своєрідність ієрархії цінностей, індивідуальність, труднощі у спілкуванні, що вказує на виражену дезорганізацію поведінки, схильність до аутистичного типу мислення і зниження реалістичності.

Головними особливостями **тривожного типу** особистості є занепокоєння стосовно майбутніх можливих невдач та підвищена тривожність, що виявляється у хвилюванні за складність власного життя і долю близьких. Причому об'єктивних причин для таких переживань немає або вони зовсім незначні. Їм притаманні боязкість, підвищена тривожність, іноді з проявом покірності щодо установлених обставин. Демонстративна вираженість цих психастеничних рис характеру (за шкалою Pt ММРІ-2) вказує на дезорганізацію поведінки внаслідок невиправданої тривожності, схильності до нав'язливих ідей та зумовлює розвиток психопатій тривожного типу.

Циклотимному типу властиві постійні зміни гіпертимного та дистимного станів, причиною чого є неспецифічність зовнішніх умов у середовищі ЗВО як факторів постійних і невинуватих змін. За шкалою Pa ММРІ-2 діагностовано за цим типом афективну ригідність на межі

з параноєю, що зумовлено такими властивостями, як застрягання на негативних переживаннях, схильність до прямої в спілкуванні, недоречна образливість, догматизм, який сприяє формуванню безглузвих ідей із почуттям власного пригнічення та ворожості з боку оточення.

Головною рисою особистостей *екзальтованого типу* є їх інтенсивна реакція на певний зовнішній подразник. Психіка вкрай нестійка та знаходиться переважно у збудженому стані. За шкалою X MMPI-2 цьому типу відповідає психологічна характеристика інтро-/екстраверсії для виявлення цих рис респондентів як у межах психопатії, так і при клінічній патології, провідними поведінковими рисами при цьому є самозаглиблення та відсутність уваги до них, що викликає виникнення психологічного напруження із наступною його соматизацією.

Емотивний тип характеризує глибину переживань і світовідчуття. Його виявлено лише в групі студентів психологічної спеціальності. Особливістю емотивної сфери таких респондентів є висока чутливість до духовного життя людини. Для них характерні лагідність і доброта, емоційна чуйність і високорозвинена емпатія. До позитивних рис віднесено співпереживання, доброту, радість за чужі успіхи, дисциплінованість, загострене почуття обов'язку та відповідальності. Негативні риси — надмірна плаксивість і чутливість.

Таким чином, саме на тлі поляризації акцентуацій можуть виникнути психопатологічні розлади (психопатії, гострі афективні реакції, девіаційні розлади поведінки, невроз тощо).

Для виявлення взаємозв'язку психологічного здоров'я та екологічної свідомості здобувачів освіти та визначення його особливостей використано методи статистичної перевірки результатів дослідження, зокрема критерій Пірсона і пакет «SPSS Statistic версії 17» (табл. 2).

Таблиця 2 Психологічні кореляції екологічної свідомості контрольної та експериментальної груп

Екологічна свідомість	Позитивні статистично значущі зв'язки		Рівень статистичної значущості
	«Самопочуття»	$r_{xy}=0,508$	
	«Активність»	$r_{xy}=0,456$	
	«Настрій»	$r_{xy}=0,461$	
	Негативні статистично значущі зв'язки		
	«Особистісна тривожність»	$r_{xy}=-0,541$	$p \leq 0,01$
	«Нейротизм»	$r_{xy}=-0,609$	
	«Шкала невротичного контролю (іпохондрії)»	$r_{xy}=-0,748$	
	«Шкала песимістичності (депресії)»	$r_{xy}=-0,657$	
	«Шкала емоційної лабільності (істерії)»	$r_{xy}=-0,721$	

Відомості про авторів:

Ордатій Наталія Миколаївна — доктор філософії, асистент Вінницького національного медичного університету імені М.І. Пирогова, Вінниця, Україна; лікар-психіатр Військово-медичного клінічного центру Центрального регіону. Візніук Інесса Миколаївна — доктор психологічних наук, професор, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, Україна.

E-mail: nordatij@gmail.com

Виявлені кореляційні взаємозв'язки свідчать про взаємозалежність між екологічною свідомістю та станом психологічного здоров'я особи, зокрема самопочуттям, активністю та настроєм. Водночас встановлено певні особистісні характеристики, переживання яких прямо протилежне стану психологічного здоров'я (особистісної тривожності, нейротизму, іпохондрії, депресії та істерії).

Висновок

Таким чином, саме на тлі поляризації акцентуацій можуть виникнути психопатологічні розлади (психопатії, гострі афективні реакції, девіаційні розлади поведінки, невроз тощо). Сучасна екологічно зорієнтована освіта повинна поєднати моральність і науковість, забезпечити трансформацію можливостей взаємодії людини і природи, а також формування здібностей людини для орієнтації в потоці екологічних реалій та установок щодо власного вибору в розвитку соціального критицизму.

Головна цінність нової системи освіти має відображати спрямованість на людину як особистість, що застосовує знання в контексті взаємодії з природою. Щоб подолати однобічність її розвитку, необхідно використовувати міждисциплінарний підхід в освіті. Впровадження дисципліни «Екологічна психологія» сприятиме вихованню та розвитку особистості здобувачів освіти в ЗВО, які переймаються проблемами екологічності щодо їх впливу на психосоматичне здоров'я. Курс екологічної психології забезпечить розкриття механізму взаємодії людини та її оточення для формування позитивного здорового способу життя. Вищезазначені теоретико-методологічні та практичні розробки є вагомим внеском у вирішенні проблеми розвитку екологічної свідомості в осіб із психосоматичними розладами.

Перспективи подальших досліджень

Перспективами подальшого дослідження є формування готовності студентів до професійної самореалізації щодо безпеки діяльності в умовах екосередовища ЗВО.

Список використаної літератури

- Ордатій Н.М. (2023) Екологічні чинники психосоматичних дисфункцій у студентів закладів вищої освіти: монографія/під керівництвом Візніук І.М. Вінниця, Видавництво ТОВ «Друк», 260 с.
- Vizniuk I., Ordatii N., Ordatii A. (2021) Environmental Consciousness of Students in VSPU Named After Mykhailo Kotsyubynsky in the Conditions of Quarantine Restrictions. Science and Education, 3(CLXXXVII), p. 38–45. scienceandeducation.pdpu.edu.ua/articles/2021-3-doc/2021-3-st5.
- Vizniuk I., Ordatii N., Ordatii A. (2021) Ecological factors of psychosomatic disorders in the context of the transformation of the healthcare system. Modern science-Moderni veda Modern Science. Moderni věda. Praha. Česká republika, Nemoros, 8: 85–92. drive.google.com/file/d/1BwWNVgdI_NSO5A0KbbdGVy2H2jq_dlg/view.

Information about the authors:

Ordatii Natalia M. — doctor of philosophy, assistant of National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia, Ukraine; a psychiatrist of the Military Medical Clinical Center of the Central Region.

Vizniuk Inessa M. — doctor of psychological sciences, professor, Vinnytsia Mykhailo Kotsyubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine.

E-mail: nordatij@gmail.com

Надійшла до редакції/Received: 06.06.2023

Прийнято до друку/Accepted: 08.09.2023